

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Лесик Оксани Володимирівни на тему:
«Правове регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження Лесик О.В. беззаперечною є важливим та актуальним, оскільки для вступу України до Європейського Союзу на правах повноцінного члена необхідно здійснити низку реформ. Важливою реформою в Україні є земельна. Реформування земельних відносин в Україні передбачає розмаїтий комплекс заходів, пов'язаних насамперед з ефективним використанням земельних ресурсів. Ба більше, земельна реформа передбачає якісні зміни земельних відносин через зміну статусів земель, створення сприятливих умов збалансованого розвитку всіх форм власності та господарювання, економіки, раціонального використання й охорони земель. Очевидно, що реформування земельних правовідносин у сучасній Україні вимагає, зокрема, об'єктивного наукового вивчення та використання як міжнародного, так і національного правового досвіду. Вагомий науково-практичний інтерес становить вивчення історії правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.), що сприятиме розумінню і висвітленню основ історичного розвитку правового регулювання земельних відносин в Україні. Вивчення цієї історико-правової проблеми дасть можливість використати отримані знання та правовий досвід для з'ясування анналів демократичних традицій українського земельного законодавства. Вивчення даної історико-правової проблеми сприятиме кращому розумінню захисту права власності та особливості його правового регулювання, підвищенню ефективності функціонування інституту права власності на сучасному етапі утвердження Української держави. Важливість здійснення цього історико-правового дослідження полягає у доведеності безперервності розвитку правового регулювання земельних відносин в Україні.

Саме тому, без сумніву можна стверджувати, що тема дисертації «Правове регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.)» є на часі. Дослідження дисертантки слугує важливим внеском до наукового доробку з питань правового регулювання земельних відносин у сучасній Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах планової теми науково-дослідної роботи кафедри історії держави, права та політико-правових учень юридичного

факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Закономірності становлення та розвитку держави і права України та зарубіжних країн» (2021-2023 роки, номер державної реєстрації роботи 0121U110504).

Наукова новизна роботи. Визначена в дисертації наукова новизна характеризується високим рівнем достовірності, яка сформована дисертанткою ґрунтовно, самостійно і вперше викладена на дисертаційному рівні. Наукова новизна роботи обумовлена тим, що дисертація є першим в українській історико-правовій науці комплексним дослідженням проблеми становлення та розвитку правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польща (1921–1939 рр.). У межах проведеного дослідження сформульовано низку нових для науки історії держави і права положень та узагальнень, що виносяться на захист та мають теоретичне і практичне значення, а відтак становлять вагомий внесок у розвиток сучасної історико-правової науки.

Найбільш істотними науковими результатами, що вперше представлені у дисертації, є:

– показано, що правове регулювання земельних відносин на західноукраїнських землях напередодні інкорпорації до складу Республіки Польщі (1919–1921 рр.) безпосередньо залежало від правової традиції держав, у складі яких перебували українські землі. Доведено, що з часу інкорпорації Галичини до складу монархії Габсбургів, австрійський уряд поряд з політичним упорядкуванням справ реалізовував економічну політику, вигідну передусім для всієї держави, а не лише для певних суспільних верств. Це вплинуло на обмеження привілеїв шляхти та перетворення селян на підданих держави. Поліпшення правового становища селян, зокрема охорона права селянського землекористування, розглядалося як важливий засіб зміцнення держави в економічному плані. Права селян опинилися під захистом держави. Позитивну роль у цьому відношенні відіграли 1) земельні реформи «освіченого абсолютизму» наприкінці XVIII ст. та 2) скасування у 1848 р. панщини. Зробивши, де-юре, галицького селянина власником землі, реформи розірвали зв'язок між ним і паном та спонукали до більшого зацікавлення політичним життям. Утім, багато з тих заходів були половинчастими і викликали у майбутньому різного роду конфлікти як на власне господарському, так і на соціальному та національному ґрунті. Зокрема, постійним джерелом загострення суперечностей між селянами і табулярними власниками були суперечки щодо володіння сервітутним правом, селянське мало- та безземелля, порушення прав селян;

– розкрито зміст державної політики Другої Речі Посполитої у сфері правового регулювання земельних відносин на території Західної України (1921–1939 рр.), показано її розвиток в умовах відродження польської державності, визначено місце і роль тогочасної державної політики у становленні правового

регулювання земельних відносин досліджуваного періоду, а також наголошено, що політика міжвоєнної Польщі переслідувала важливі соціальні й політичні цілі, зокрема полягала асиміляції українського населення та прагненні польського уряду вирішити проблему земельного перенаселення на польській етнічній території та посилити економічний й політичний вплив держави на західноукраїнські землі;

– встановлено, що основними соціально-економічними, політичними та юридичними чинниками, які зумовили становлення і розвиток правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.) були: високий ступінь концентрації вільних земель після приєднання території Західної України; недосконалість та суперечливість різних джерел права у Галичині та на Волині, які не здатні були в повному обсязі однаково регулювати земельні відносини, зокрема щодо права володіння, користування та розпорядження землею;

– проаналізовано процес формування нормативно-правової бази в результаті чого було визначено основні види правових джерел, які регулювали земельні відносини у на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Правовою основою удосконалення регулювання земельних відносин у Республіці Польща були Конституції 1921 і 1935 рр. та спеціалізовані закони та розпорядження, які спрямовувалися на збереження у Західній Україні маєтків польських поміщиків при одночасному зменшенні розмірів їх землеволодіння до раціонального рівня.

– доведено, що австрійське цивільне законодавство відіграло одну з визначальних ролей у правовому регулюванні земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1933 рр.); показано, що становлення правового регулювання у Республіці Польщі, а відтак поширення його на територію Західної України, було пов'язано із земельною реформою, яка була важливим політичним актом, одним із символів відновлення державної незалежності Республіки Польщі в 1918 р. Земельний Закон 1925 р. став політичним компромісом, а відтак захищав інтереси лише певних груп населення, пропагуючи осадництво і парцеляцію. На відміну від Закону 1920 р., новий Закон про земельну реформу не суперечив нормам Конституції 1921 р. і став ключовим інструментом у регулюванні земельних відносин міжвоєнного періоду. Формування аграрної системи в Республіці Польщі вимагало багатьох змін і після ухвалення Закону 1925 р., про що свідчить наступні законодавчі ініціативи у сфері сільського господарства.

– здійснено порівняльно-правовий аналіз суб'єктів земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.), визначено їх соціально-правовий статус, роль та місце у земельно-правових процесах. Зокрема на основі вивчення архівних матеріалів встановлено, що попри

прагнення центрального уряду, реалізація земельних реформ на території Західної України відбувалася повільно, існував пасивний спротив великих землевласників, не згодних з політикою подіблення великих земельних угідь;

– виявлено загальні риси та відмінності у правовому регулюванні зобов'язань, що виникали з права власності та права володіння на земельну ділянку на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Зокрема, до загальних рис віднесено насамперед те, що правові норми, які регулювали земельні відносини на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.) формувалися як норми приватного права, і загалом цей процес спрямовувався на розвиток договірних відносин. До відмінностей віднесено існування різних зобов'язань, що впливали у свою чергу з різних існуючих на той час правових інститутів, а саме «договору», «контракту», «зобов'язань», «застави»;

– обґрунтовано, що найвищого свого розвитку українське суспільство досягло в другій половині XVII – першій половині XVIII ст., коли в основу системи регулювання земельних відносин покладалася пріоритет приватної власності на земельну ділянку, а також показано, що будь-яке відхилення від цього і надання у законодавчому порядку переваг суб'єктам права інших форм власності призводило до зниження темпів економічного розвитку, посилення соціального напруження і протистояння у суспільстві, а також визначено основні тенденції розвитку правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.), зокрема доведено, що загальний вектор цієї еволюції був спрямований на формування інституту приватної власності на земельну ділянку;

Відзначимо, що дисертанткою удосконалено:

– науково-теоретичні положення про ідейні витoki польського аграрного законодавства, зокрема підстави набуття, обмеження і припинення права власності на земельну ділянку за польським цивільним законодавством;

– наукові знання про формальні та фактичні завдання колонізаційної політики польського уряду на західноукраїнських землях, сутність і особливості аграрної колонізації (осадництва), проведення парцеляції та комасації;

– історико-правові знання про компетенцію місцевих органів влади на території Західної України у сфері земельних відносин;

У роботі подальшого розвитку набули також:

– важливість аграрного питання в програмах польських та українських політичних партій, що проявилася у їхній парламентській діяльності;

– соціальні наслідки земельних реформ, зокрема, виникнення конфліктних ситуацій на міжетнічному ґрунті.

Аналіз дисертації Лесик О.В. вказує на достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дослідженні, що

мають значення для подальшого розвитку і удосконалення правового регулювання земельних відносин в Україні.

Практична значущість роботи полягає в тому, що положення, які обґрунтовані у дисертації, сприяють поглибленню та збагаченню української історико-правової науки знаннями стосовно правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Значимість одержаних результатів також полягає у тому, що в дисертації на підставі аналізу історичного досвіду сформульовані та обґрунтовані висновки і пропозиції, які можливо використати у:

– науково-дослідній сфері – як теоретична база, підґрунтя для подальшого дослідження історії розвитку земельного законодавства;

– навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін та підготовки підручників і навчальних посібників, зокрема таких як «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Земельне право України»;

– правотворчості – для удосконалення законодавства у сфері удосконалення правового регулювання земельних відносин.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Аналіз анотації та тексту дисертації, змісту публікацій Лесик О.В. дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих у ході історико-правового дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних методів дисертаційного дослідження.

Відзначимо, що діалектичний метод дозволив розглянути державно-правові явища у контексті даного історико-правового дослідження в їх органічному взаємозв'язку з економічними, політичними, соціальними та ідеологічними чинниками. В свою чергу, метафізичний метод застосовано для розгляду історичних явищ і подій незалежно один від одного, а їхні внутрішні суперечності відкидаються як такі, що не мають значення для історико-правового пізнання. Важливо підкреслити, що системний метод використано для цілісного дослідження становлення та розвитку правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.) як історико-правового явища. Логічний метод використано з метою осмислення історико-правових, політичних й соціальних явищ і процесів, які здійснили вплив на становлення та розвитку правового регулювання земельних відносин та зумовили особливості його здійснення у Західній Україні.

Важливо звернути увагу, що за допомогою історичного методу досліджено закономірності прийняття, впровадження та зміни польського цивільного

законодавства, проаналізовано його вплив на правове регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Завдяки методу порівняння авторка порівняла правове становище українського селянина напередодні та після приєднання Західної України до складу Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Завдяки використанню методу структурно-функціонального аналізу вдалося з'ясувати, як воєводства та повіти здійснювали функції регулювання земельних відносин на території Західної України та визначити їхню компетенцію. За допомогою історико-правового методу з'ясовано послідовне розкриття характерних рис, функцій та змін досліджуваного об'єкта з метою відтворення його реальної історії. З його допомогою вдалося визначити суспільно-політичні передумови правового регулювання земельних відносин на території Західної України, основних напрямків діяльності польських органів в сфері земельних відносин, з'ясувати його місце у державному механізмі Республіки Польщі (1921-1939 рр.). Застосування порівняльно-правового методу дало можливість порівняти правове регулювання земельних відносин у Західній Україні, населеній переважно українцями, і Республіці Польщі, населеній поляками, та визначити особливості реалізації права на земельну ділянку.

У дисертаційному дослідженні усі методи дослідження були використані комплексно.

Характеристика основних положень роботи.

Аналіз дисертації дає підстави стверджувати, що, враховуючи хронологічні межі дослідження, дисертантці довелося шукати раціональну структуру дослідження. Варто зазначити, що це їй вдалося. Структура дисертації Лесик О.В. не викликає заперечень. Вона цілком пов'язана з метою, тими завданнями, які поставила перед собою здобувачка та специфікою дослідження предмета та об'єкта. Дисертація складається із анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Виклад змісту дисертації цілком логічний та послідовний. За своїм змістом дисертація Лесик О.В. є історико-правовою працею. Здобувачка Лесик О.В. продемонструвала глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання дослідження, предмет дослідження, об'єкт дослідження, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, особистий внесок здобувачки, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження.

У дисертаційному дослідженні Лесик О.В. в цілому вдало сформульовано теоретичні положення, зокрема актуальність теми, мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження. Аналіз змісту дисертації Лесик О.В. свідчить про те, що сформульовані мета і завдання дослідження повною мірою досягнуті.

Перший розділ дисертації присвячений характеристиці історіографічних джерелознавчих та методологічних аспектів дослідження. У розділі акцентовано увагу на власне українську складову досліджуваної проблеми. Охарактеризовано джерельну базу дисертації та продемонстровано методологічну базу.

У другому розділі глибоко досліджено історико-правові аспекти регулювання земельних відносин на західноукраїнських землях напередодні їх інкорпорації до складу Республіки Польщі в другій половині XIX-першій чверті XX ст. Визначено, що позитивну роль у цьому відношенні відіграли 1) земельні реформи «освіченого абсолютизму» наприкінці XVIII ст. та 2) скасування у 1848 р. панщини. Обґрунтовано, що поземельні відносини на Волині після реформи регулювалися місцевим положенням, зміст якого відрізнявся від тих положень, які діяли на інших українських територіях. Зосереджено увагу на непослідовну політику Центральної Ради у земельному питанні, що негативно позначилася на довірі до цього представницького органу.

У третьому розділі дисертації вивчено правові засади регулювання земельних відносин за цивільним законодавством Республіки Польщі. Розкрито, що публічно правовий характер мали ті законодавчі й адміністративні акти, які визначали порядок вільного обігу, парцеляцію, комасацію тощо. Досліджено, що складовою частиною реформи земельних відносин було створення фермерських господарств, які тісно перепліталися з польською осадницькою колонізацією, що вийшла далеко за межі тільки господарської кампанії, загостривши міжнаціональні відносини на землях компактного проживання українців (Галичина і Волинь). Визначено, що австрійський Цивільний кодекс 1811 р., чинний у Республіці Польщі упродовж міжвоєнного періоду, виконував роль важливого регулятора правовідносин у земельній сфері.

У четвертому розділі дисертації досліджено правові основи діяльності польських органів державної влади на території Західної України у сфері земельних відносин. Показано, що відсутність в сеймі постійної більшості ускладнювала опрацювання єдиних принципів державної політики, що охоплювала ключові проблеми економічного й суспільно-політичного життя Республіки Польща. Визначено, що правове регулювання земельних відносин на території Західної України в межах повноважень, встановлених законами, президентськими указами, міністерськими розпорядженнями та інструкціями упродовж 1919–1939 рр. здійснювали центральні та місцеві органи влади Другої Речі Посполитої

Анотація дисертації, ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження, додатки до дисертації інформаційно доповнюють її.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором.

Результати дослідження опубліковано в 10 працях, з яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна стаття у закордонному фаховому науковому періодичному виданні (Федеративна Республіка Німеччина), а також 5 тез доповідей на конференціях.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та фабрикації) не виявлено.

Схвалюючи стратегію і тактику наукового пошуку авторки, у порядку наукової дискусії вважаю за доцільне висловити окремі побажання:

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації:

1. Дисертантці необхідно було б детальніше дослідити питання різноманітності підходів у реформуванні земельних відносин в різних регіонах Республіки Польща у досліджуваній період.

2. Авторкою дисертації у достатній кількості опрацьовано архівні джерела Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, які дали змогу на високому науковому рівні висвітлити окремі аспекти правового регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.). Проте, враховуючи, що дисертація носить комплексний історико-правовий характер, зауважимо, що недостатньо уваги приділено дослідженню фондів державних архівів інших областей, наприклад Івано-Франківської, Тернопільської, Волинської та Рівненської областей, опрацювання яких, на наш погляд, значно підвищило б наукову та практичну цінність рецензованого дослідження.

3. У дисертації здобувачка часто використовує сучасні правові терміни «правове регулювання», «правове забезпечення», «земельні правовідносини», «право», «земельне законодавство», «земельна ділянка», «регулятивна функція права», «використання земель», «правова система», «політична система», «демократична влада», «державна влада», «державно-правова ідеологія» тощо. Таке накладення сучасної термінології на правову дійсність та правові інститути досліджуваного періоду видається не зовсім виправданим. На наш погляд, доречним було б зупинитися на використанні тогочасної термінології, при цьому роз'яснивши зміст термінів не у тексті, а в окремому термінологічному словнику (сформувавши його як окремий додаток до дисертації).

Висновок. Висловлені зауваження і пропозиції зумовлені складністю дослідження проблеми, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Лесик О.В., оскільки вони мають переважно дискусійний характер. Це дозволяє зробити висновок про те, що рецензована

дисертація Лесик О.В. є цікавою, актуальною, самостійною, завершеною творчою науковою працею. Рецензоване дисертаційне дослідження Лесик О.В. виконане на високому науковому і методологічному рівні, відповідає встановленим вимогам, має наукову новизну і практичну значущість. Зміст повністю відображає основні положення дисертації.

Дисертація оформлена відповідно до чинних вимог, написана науковим стилем і літературною українською мовою. Стиль викладу матеріалу науковий, логічний, чіткий та виважений. Дисертація читається легко, викликає зацікавленість проблемою.

Дисертаційна робота Лесик Оксани Володимирівни «Правове регулювання земельних відносин на території Західної України у складі Республіки Польщі (1921–1939 рр.)» заактуальністю, змістом, повнотою викладу її результатів у публікаціях здобувача, обсягом і якістю оформлення відповідає спеціальності 081 Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Лесик Оксана Володимирівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент

**кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри історії держави, права та
політико-правових учень
Львівського національного
університету імені
Івана Франка**

Христина МОРЯК-ПРОТОПОПОВА